

Iz soteske Pasice v evropski parlament

Bolnica Franja Na pobudo evropskega poslanca Matjaža Nemca v Bruslju razstava o pogumu, humanosti in temeljnih evropskih vrednotah

V evropskem parlamentu v Bruslju so z gostujočo razstavo **Partizanska bolnica Franja – skriti dragulj Evrope** predstavili dobro skrito partizansko bolnišnico, zgrajeno med drugo svetovno vojno v težko dostopni soteski Pasice v občini Cerkno. Pripoveduje zgodbo o pogumu, humanosti in solidarnosti oziroma o temeljnih evropskih vrednotah.

SIMONA FAJFAR

Na pobudo evropskega poslanca Matjaža Nemca so si lahko tudi v Bruslju ogledali razstavo, ki ji je evropska komisija že leta 2014 s podelitvijo znaka evropske dediščine – to je bilo prvo tovrstno evropsko priznanje za slovensko kulturno dediščino – priznala izjemnost na evropski ravni, saj simbolizira vse evropske vrednote: solidarnost, človečnost, tovarištvo.

Partizanska bolnišnica je v ozki soteski delovala 16 mesecev, od decembra 1943 do maja 1954. Delovati je začela takoj po italijanski kapitulaciji, prostor zanjo pa so izbrali po nasvetu domačina Janeza Peternelja. V knjigi *Franja: spomin in opomin*, lani jo je izdal Mestni muzej Idrija, ki prek svoje izpostave, Cerkljanskega muzeja, skrbi zanjo, je zgodovinar Blaž Štangelj zapisal, da je bila bolnica Franja ena od 175 partizanskih bolnišnic v Sloveniji, v katerih se je po ocenah zdravilo od 15.000 do 22.000 bolnikov.

Prve partizanske bolnišnice so nastale v prvi polovici leta 1942 v Ljubljanski pokrajini. Toda tam so delovale krajši čas, saj so za nemoteno delovanje potrebovale veliko bolj skrite in po možnosti manj dostopne koticke, kot so Kočevski rog, Gorjanci, Bela krajina, Kamnik, Moravče, Tuhinj, Podvolovljek, desni breg Save ...

Vse te bolnišnice ne bi mogle delovati brez požrtvovalnega so-

delovanja domačinov. »V partizanski bolnici Franja so med drugo svetovno vojno rešili skoraj tisoč človeških življenj. Ne le tisti, ki so delali v sami bolnici, temveč tudi številni v zaledju. Franje ne bi bilo brez zdravnikov, bolničarjev, stražarjev ..., pa tudi ne brez domačinov, okoliških kmetov, ki so jo pomagali graditi ter jo s svojo molčečnostjo čuvali in varovali,« sta o protagonistih Franje zapisala Darko Viler in Milojka Magajne.

Za to, da je bolnišnica lahko delovala v težko dostopni soteski in je okupator ni odkril, je bila pomembna podpora lokalnega prebivalstva, ki je pomagalo pri prevažanju in prenašanju ranjencev ter pri nemoteni oskrbi s hrano, zdravili in sanitetnim materialom. Po oceni dr. Pavla Lunačka - Igorja, ki je razvil in uveljavil svoj koncept konspirativnih partizanskih bolnišnic in bil eden ključnih ljudi pri ustanavljanju Slovenske centralne vojno-partizanske bolnišnice v Kočevskem rogu ter pri ustanavljanju Baze 20, je okupator sicer našel in uničil nekaj partizanskih bolnišnic, vendar večinoma takih, iz katerih so se osebe in ranjenci umaknili. Lunaček je ocenil, da so okupatorji našli in večinoma okrutno pobili le 0,3 odstotka partizanskih ranjencev.

V soteski Pasice so partizani v sodelovanju z domačini postavili 14 lesenih barak različnih velikosti in namembnosti in druge pomožne objekte. Bolnišnica je dobila ime po zdravnici dr. Franji Bojci, ki je januarja 1944 nasledila ustanovitelja in prvega zdravnika dr. Viktorja Volčjaka. Tam se je zdravilo okoli 600 ranjencev in bolnikov različnih narodnosti, saj je bilo poleg Slovencev največ Italijanov in pripadnikov različnih narodov in narodnosti nekdanje Sovjetske zveze, vmes pa so bili Hrvati, Srbi, Francozi, Avstrijci, Poljaki ... In tudi med osebjem – za delovanje te skrite bolnišnice je skrbelo 150

Avtorica razstave Milojka Magajne je na kratko predstavila zgodbo o bolnici Franja in njenem pomenu. FOTOGRAFIJE SIMONA FAJFAR

ljudi, od kmeta Janeza Peternelja do zdravnika Volčjaka in anonimnih borcev – najdemo predstavnike različnih narodnosti.

»Partizanska bolnišnica Franja je izjemen primer zdravstvene oskrbe ljudi v izrednih razmerah ter simbol človečnosti, solidarnosti in tovarištva med domačini, osebjem bolnišnice in ranjenimi vojaki različnih narodnosti, ki so se v drugi svetovni vojni borili proti fašizmu in nacizmu,« je ob odprtju razstave v Bruslju dejala

bolnice Franja, saj so se do danes ohranili le redki originalni, večina jih je bila uničena v povodnji leta 2007. Drugi sklop predmetov pa govori o vsakdanjem življenju v bolnišnici, kjer sta bila nujni improvizacija in iznajdljivost.

Bolnica Franja je zaveza človečnosti, saj so v ospredje postavili skrb za sočloveka, je poudaril Matjaž Nemec: »Je zaveza, da se moramo v spominih in sedanjem času, času številnih vojn, opreti na tisto, kar je v človeku dobrega.

Kdo od nas bi danes naredil to, kar so številni naredili v tistih časih, ko so za celo lastnega življenja in življenja svojcev pod svojo streho sprejeli ranjenega tujega človeka in skrbeli

je bolnica Franja za vse nas šola človekoljubja, simbol sodelovanja in prizadevanja za mir, je dejala Milojka Magajne: »Sedaj je več kot primeren čas, da se spomnimo, da smo se pred 80 leti evropski narodi uprli fašizmu in si priborili mir, najvišjo vrednoto, ki pa jo sedaj jemljemo za nekaj samoumevnega.«

Muzej od leta 1946

Bolnica Franja, ki je postala muzej leta 1946, je pomembna tudi za ob-

ročilnost in delo ljudi v njej. Toda vsakič, ko stopamo po poti do soteske, vse to, kar se je dogajalo v bolnici Franja, še vedno živi.«

Žal, je opozoril Kosmač, ni celovite systemske podpore, ki bi omogočala dolgoročen razvoj in ohranjanje tega evropsko in svetovno pomembnega spomenika: »Izkušnje iz preteklosti nas učijo, da moramo ob sanaciji in obnovi spomeniškega območja po povodnji leta 2023 nujno sprejeti celovit načrt upravljanja z jasno dolo-

Sloveniji, v kateri se je po ocenah zdravilo od 15.000 do 22.000 bolnikov.

Prve partizanske bolnišnice so nastale v prvi polovici leta 1942 v Ljubljanski pokrajini. Toda tam so delovale krajši čas, saj so za nemoteno delovanje potrebovale veliko bolj skrite in po možnosti manj dostopne koticke, kot so Kočevski rog, Gorjanci, Bela krajina, Kamnik, Moravče, Tuhinj, Podvolavljek, desni breg Save ...

Vse te bolnišnice ne bi mogle delovati brez požrtvovalnega so-

delništva in humanitarnosti in drugih dobro žne objekte. Bolnišnica je dobila ime po zdravniku dr. Franji Bojc, ki je januarja 1944 nasledila ustanovitelja in prvega zdravnika dr. Viktorja Volčjaka. Tam se je zdravilo okoli 600 ranjencev in bolnikov različnih narodnosti, saj je bilo poleg Slovencev največ Italijanov in pripadnikov različnih narodov in narodnosti nekdanje Sovjetske zveze, vmes pa so bili Hrvati, Srbi, Francozi, Avstrijci, Poljaki ... In tudi med osebjem – za delovanje te skrite bolnišnice je skrbelo 150

ljudi, od kmeta Janeza Peternelja do zdravnika Volčjaka in anonimnih borcev – najdemo predstavnike različnih narodnosti.

»Partizanska bolnišnica Franja je izjemna primer zdravstvene oskrbe ljudi v izrednih razmerah ter simbol človečnosti, solidarnosti in tovarštva med domačini, osebjem bolnišnice in ranjenimi vojniki različnih narodnosti, ki so se v drugi svetovni vojni borili proti fašizmu in nacizmu,« je ob odprtju razstave v Bruslju dejala avtorica razstave in kustosinja Milojka Magajne iz Mestnega muzeja Idrija.

Originalni predmeti

Izjemna zgodba o bolnici Franja, ki je postala simbol vseh partizanskih bolnišnic pri nas, je na razstavi, ki je nastala pred petimi leti in je že potovala po Sloveniji, Hrvaški ter Bosni in Hercegovini, predstavljena v šestih vsebinskih sklopih z besedili, fotografijami in videoposnetki. Obiskovalci spoznajo delovanje bolnišnice, skrb za ranjence, oskrbo s hrano, zdravili in sanitetnim materialom, ukrepe za varnost in obrambo bolnišnice ter današnji pomen bolnišnice kot kulturnega spomenika.

Posebna pozornost je namenjena originalnim predmetom iz

bolnice Franja, saj so se do danes ohranili le redki originalni, večina jih je bila uničena v povodnji leta 2007. Drugi sklop predmetov pa govori o vsakdanjem življenju v bolnišnici, kjer sta bila nujni improvizacija in iznajdljivost.

Bolnica Franja je zaveza človečnosti, saj so v ospredje postavili skrb za sočloveka, je poudaril Matjaž Nemec: »Je zaveza, da se moramo v spominih in sedanjem času, času številnih vojn, opreti na tisto, kar je v človeku dobrega. To sporočilo Franje smo odgovorni prenesti čim večjemu številu Evropejč in Evropejcev vseh generacij.« Podobno je poudaril tudi Vincent Curie, direktor Urada za evropsko dediščino (EHL). V pismu, ki so ga prebrali ob odprtju razstave v evropskem parlamentu, je opozoril, da je Franja kraj, ki se nesporno ponaša z evropsko dimenzijo in je pomemben za ohranjanje evropske kulturne dediščine.

»Pred desetimi leti smo tu, v Bruslju, prejeli znak evropske kulturne dediščine, ki potrjuje, da je bolnica Franja spomenik z vrednotami, ki so temeljne vsem evropskim narodom,« je ob otvoritvi dejala Milojka Magajne. Znak povezuje spomeniška območja, objekte, dogodke, torej snovno in

Kdo od nas bi danes naredil to, kar so številni naredili v tistih časih, ko so za celo lastnega življenja in življenja svojcev pod svojo streho sprejeli ranjenega tujega človeka in skrbeli zanj?

MILOJKA MAGAJNE

nesnovno dediščino, ki so povezovalni elementi nastajanja sedanje evropske skupnosti.

Bolnica Franja pa ni le simbol vsega partizanskega zdravstva. Gojko Zupan v knjigi poudarja, da je tudi simbol junaštva posameznikov in upornosti skupnosti brez pušk in bajonetov: »Slovenci se pogosto premalo samozavestno predstavljamo s pozitivnimi zgledi iz zgodovine prostora, v katerem živimo, kjer sobivamo in soustvarjamo.«

Skrita bolnica v soteski Pasice je bila del odporne gibanja, del dobro organiziranega partizanskega gibanja z odlično organiziranim sistemom partizanskih bolnišnic, ki ga niso imeli v nobenem drugem odporne gibanju v Evropi in ne v svetu. »Skrite bolnišnice so bile posebnost,« pravi Milojka Magajne. »Bile so vojaški objekti, a so lahko delovale le zato, ker so imele veliko podporo lokalnega prebivalstva. Tu se je izkazalo veliko srce slovenskega človeka. Po številu nas je malo, a v najtežjih časih znamo stopiti skupaj.«

V sedanjem času, ko je vojnih konfliktov vedno več in se zdi, kot da ljudje pozabljamo na druge ljudi, je avtorica razstave še opozorila: »Kdo od nas bi danes naredil to, kar so številni naredili v tistih časih, ko so za ceno lastnega življenja in življenja svojcev pod svojo streho sprejeli ranjenega tujega človeka in skrbeli zanj?« Zato

je bolnica Franja za vse nas šola človekoljubja, simbol sodelovanja in prizadevanja za mir, je dejala Milojka Magajne: »Sedaj je več kot primeren čas, da se spomnimo, da smo se pred 80 leti evropski narodi uprli fašizmu in si priborili mir, najvišjo vrednoto, ki pa jo sedaj jemljemo za nekaj samoumevnega.«

Muzej od leta 1946

Bolnica Franja, ki je postala muzej leta 1946, je pomembna tudi za občino Cerkno, je ob otvoritvi dejal župan Gašper Uršič: »Bolnica Franja je tista, ki vedno združuje, pa če smo levi ali desni. Vedno predstavlja vrednote, ki so pomembne za evropsko skupnost.« Razložil je še, da poteka po načrtih obnova bolnišnice, ki je doživela tretjo elementarno katastrofo: januarja 1989 je kaminski podor z Velikega Njivča pokopal tri barake, septembra 2007 je spomenik skorajda v celoti uničila povodenj, nazadnje, leta 2023, pa se je nad njim znesla tretja naravna nesreča s poplavo in vetrolomom.

»Zakaj obnova bolnice Franja? Ali je to sploh smiselno?« se je vprašal zgodovinar dr. Miha Kosmač, direktor Mestnega muzeja Idrija, in na ti vprašanji tudi odgovoril: »Bolnica Franja je izjemna zaradi lokacije in brez te izvirne lokacije težko predstavljamo spo-

ročilnost in delo ljudi v njej. Toda vsakič, ko stopamo po poti do soseske, vse to, kar se je dogajalo v bolnici Franja, še vedno živi.«

Žal, je opozoril Kosmač, ni celovite systemske podpore, ki bi omogočala dolgoročen razvoj in ohranjanje tega evropsko in svetovno pomembnega spomenika: »Izkušnje iz preteklosti nas učijo, da moramo ob sanaciji in obnovi spomeniškega območja po povodnji leta 2023 nujno sprejeti celovit načrt upravljanja z jasno določenimi nalogami vseh pristojnih institucij ter zagotoviti stalen vir financiranja za izvajanje rednega monitoringa in programa vzdrževanja.« Bolnica Franja potrebuje, tako kot vse strokovne institucije, stabilno financiranje, možnost rednega posodabljanja opreme in dodatne kadre. »Vse to zato, da bi lažje in hitreje sledili stalnim sodobnim družbenim spremembam,« opozarja Kosmač.

Direktor Mestnega muzeja Idrija je zadovoljen, da se je po letu 1991 število obiskovalcev ustalilo pri okoli 25.000 na leto: »Več kot polovica obiskovalcev so otroci, ki jim na tak način prenašamo sporočilo bolnice Franja – to so v resnici temeljne civilizacijske vrednote, ki so ne glede na čas glavni postulati vsake družbe.« Bolnica Franja bo ponovno odprta leta 2027.

ŠTIRI FAZE OBNOVE

Zadnja naravna nesreča, ki je prizadela Franjo leta 2023, je največ škodo povzročila v zaledju spomeniškega območja, kjer se je sprožil plaz in delno zasul sotesko in podrl tri barake. Vse preostale barake, razen devete, so bile poplavljenе. Ker obnove barak niso mogli začeti takoj, se je les okužil z lesno gobo in morajo vsega zamenjati. Uničena je bila tudi dostopna pot, prav tako večina varovalnih mrež, ki zagotavljajo varnost obiskovalcev. Obnova je razdeljena na štiri sklope. Prvi sklop, vreden 2,5 milijona evrov, zajema sanacijo plazu Mali Njivč, odvodnjavanje in monitoring plazu, drugi, vreden tri milijone evrov, pa sanacijo varovalnih mrež nad bolnišnico v skupni dolžini en kilometer. Tretji sklop, vreden milijon evrov, je sanacija dostopnih poti in lovilca plavja nad elektrarno. Četrti sklop, ocenjen na 800.000 evrov, ki ga bodo izvedli zadnjega, je sanacija spomeniškega območja. »Potrebujemo pa še 1,5 milijona evrov za ureditev vstopnega objekta,« pravi Miha Kosmač in dodaja, da bo bolnica Franja leta 2027 zagotovo spet odprta za javnost.

Bolnica Franja 19. septembra 2007, dan po naravni nesreči. FOTO ROMAN OBID, FOTOTEKA CERKLJANSKEGA MUZEJA

Posebnost razstave so originalni predmeti.

Razstava je gostovala po vrsti krajev v Sloveniji, na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini.